

Pregledni rad

УДК: 327:355.02

DOI: 10.5281/zenodo.19109286

Primljeno: 11. decembar 2025. godine

Prihvaćeno: 28. decembar 2025. godine

Jovan N. Šipovac*

Univerzitet EDUCONS, Sremska Kamenica

ŠANGAJSKA ORGANIZACIJA ZA SARADNJU KAO INTEGRISANI SISTEM BEZBEDNOSTI

Sažetak

Osnivajući Šangajsku organizaciju za saradnju sa četiri međusobno povezane pretežno muslimanske države Centralne Azije sa kojima dele zajedničku granicu, Kina i Rusija su još sredinom devedesetih godina pokazale geopolitičku dalekovidost. Sprečavajući uticaj preliivanja kriza izazvanih islamskim fundamentalizmom na Kavkaz i kaspijski region, odnosno na kinesku zapadnu granicu i ujugursku pokrajinu Ksinjang, Rusija i Kina su istovremeno čvrstim savezom i integracijama sa zemljama organizacije obezbedile i pretpostavke realizacije strateških ciljeva eksploatacije i distribucije energenata. Borbom za energente i koridore transporta nafte i gasa, ali i privilegovane investicije u još slabašne planske ekonomije autokratskih centralnoazijskih režima, Kina i Rusija su više vezale i za sebe i za Šangajsku organizaciju Kazahstan, Kirgistan, Uzbekistan i Tadžikistan. Zajednički čvrst stav pri rešavanju sirijskog i iranskog pitanja, izbalansiran stav prema ratu u Ukrajini, zajedničke vojne vežbe i aktivnosti kao priprema mogućeg odgovora na eventualnu eskalaciju krize nakon povlačenja savezničkih snaga iz Avganistana, prijem u punopravno članstvo Indije i Pakistana 2017. godine, Irana 2023. i Belorusije 2024. godine kao i najava prijema mnogih važnih dr-

* E-mail: jovan.sipovac@gmail.com

žava-partnera potvrda su da je ŠOS počela da igra ključnu ulogu u regionu i da postaje nezaobilazni geopolitički igrač preko koga će se prelamati međunarodni odnosi velikih sila sa aspiracijama na region Azije, posebno njenog centralnog dela.

Ključne reči: ŠOS – Šangajska organizacija za saradnju, savezi, međunarodna bezbednost, međunarodni odnosi, geostrateški interesi, Centralna Azija

UVOD

Prelazak na multipolarni svet, globalizacija i ubrzani razvoj novih tehnologija doveli su do krupnih promena i novih bezbednosnih izazova u međunarodnim odnosima ali time istovremeno i do novih mogućnosti i oblika međusobne saradnje. Interesi velikih sila i njihova nasušna potreba za očuvanjem unutrašnje bezbednosti (među koje spada i ostvarenje spoljnih geopolitičkih ciljeva) ostali su konstanta politike i geopolitike koju sprovode vladajuće elite. Savezi država kako kroz istoriju tako i danas ostaju neophodan alat i sredstvo da se zajedno sa drugima državama ostvari onaj nacionalni cilj koji se ne bi mogao ostvariti ili bi se značajno teže ostvario samostalno. Struktura i tip saveza u odnosu na skoro ceo period 20. veka su se na kraju prošlog i u prvim decenijama 21.veka promenili, pre svega zato što savezi više nisu javno ni formalno ni prioritarno samo vojni savezi i savezi pretežno odbrambene prirode (ne računajući NATO koji je “preživeo” kao relikv “Hladnog rata” i ostao u svojoj osnovnoj formi vojnog saveza iako i sam doživljava krupne promene) već su novi i moderni savezi pre svega organizacije pragmatične ekonomske prirode koje naravno ne isključuju ni bezbednosnu komponentu, naprotiv. Bezbednosna komponenta saveza država ujedinjenih u blokove ili odbrambene i vojne organizacije se tokom dvadesetog veka svodila na udruženu odbranu i sabrane efektivne sile i moći kroz uobičajenu podelu na “mi” i “oni” s ciljem da se “oni” pobede ako do sukoba dođe ili se “mi” od njih odbranimo ako nas napadnu. Današnji regionalni savezi poput EU, ASEAN-a,

CEFTA-e, CPTPP-a, ili ŠOS-a ali i OEBS-a, ODKB-a, BRIKS-a, AUKUS-a,¹ i sličnih su savezi različite prirode i potrebe za uključivanjem država koje ih čine i koji uključuju u sebi više komponenti (ekonomske, političke, geopolitičke, energetske, transportne, bezbednosne, vojne...) gde je kod svih saveza dominantna i naglašena pragmatična ekonomska komponenta (slobodan protok robe, kapitala i ljudi) kao i međusobna saradnja u borbi protiv transnacionalnih bezbednosnih izazova (terorizam, organizovani kriminal, šverc droge i oružja, trgovina ljudima, opasnim i zabranjenim proizvodima, migracije, itd.).

Ono što je zajedničko za sve pomenute regionalne saveze je da su njihovo stvaranje inicirale velike sile radi ostvarenja prvenstveno svojih geopolitičkih ekonomskih i bezbednosnih ciljeva vezanih za njihove strategije nacionalne bezbednosti (bez obzira što savezi donose i značajnu zajedničku korist svojim članicama). Takođe, zajedničko savezima je i to da su udružene države članice međusobno veoma različite teritorijalno, demografski, vojno i ekonomski i da one u današnjoj globalnoj areni gde i dalje važi "bezbednosna paradigma" i gde ne prestaje borba velikih i regionalnih sila za resursima i tržištima, traže kroz udruživanje modalitet za ostvarenje sopstvenih nacionalnih ciljeva. Svaki regionalni savez je veoma specifičan i različit po strukturi, organizaciji, ciljevima, nivou, tipu i obimu udruživanja, integracija i saradnje, gde Šangajska organizacija za saradnju predstavlja poseban primer snažnog regionalnog saveza koji svojim značajem i uticajem daleko prevazilazi regionalni okvir. Iako zbog svoje geografske pozicije, "azijskog fokusa", načina rada i eksponiranja nije dovoljno poznat široj svetskoj javnosti, ŠOS je savez koji ima veoma važnu bezbednosnu i geopolitičku komponentu koju putem njega ostvaruju velike sile – incijatori i osnivači organizacije, te je stoga ova organizacija predmet naučnog izučavanja i ovog tematskog rada. (Šipovac, 2016, pp. 77-87)

¹ ASEAN – organizacija za ekonomsku saradnju zemalja Jugoistočne Azije, EU – Evropska unija, OEBS – Organizacija za ekonomsku saradnju i bezbednost evropskih država, ODKB – Organizacija dogovora o kolektivnoj bebednosti nekih od bivših država SSSR-a, CPTPP – Organizacija sveobuhvatnog i progresivnog transpacifičkog partnerstva, BRIKS – Savez Rusije, Kine, Brazila, Indije i Južnoafričke republike, AUKUS – nedavno osnovani (septembar 2021.) trojni savez između SAD, Velike Britanije i Australije.

TEORIJSKI PRISTUP

Pojam i definisanje sistema bezbednosti

Čovek je biće straha. Još svojim rođenjem kao jedna od najnezaštićenijih jedinki u prirodi (nema ni kandže, ni zube ni oklop itd.) čovek postaje svestan svoje ranjivosti i slabosti i ceo život teži za zaštitom i sigurnošću (u najranijoj mladosti kod majke, zatim u okviru porodice i od oca pa od okruženja itd.) koja obeležava ceo njegov život. Stoga bi se u okviru velikog broja definicija pošto ne postoji apsolutna sigurnost i zaštita, bezbednost mogla najjednostavnije definisati kao postignuto stanje koje odlikuje odsustvo svih faktora ugrožavanja i rizika. Svakako da ako neko nije lično fizički ugrožen i ne postoje ka njemu kao pojedincu direktna pretnja rata, organizovanog ili klasičnog kriminala, nasilja, terorizma, ekološke ili industrijske katastrofe, pretnja državnim aparatom sile ili ataka od nekog pojedinca to ne znači da on živi u bezbednom okruženju, jer se bezbednost može definisati i standardima, vrednostima i normama u kojima se pojedinac nalazi a ne samo fizičkom pretnjom i mogućnosti direktnog ugrožavanja od nekog ili nečeg koja postoji ili ne postoji u odnosu na njega. Ekonomsko stanje i samog pojedinca i okruženja i države, rizik od nedostatka pijaće vode i hrane, čistog vazduha, zatim stanje društva i države u kom se pojedinac nalazi (moralno, nemoralno, demokratija, autokratija, tiranija, stanje blagostanja ili stanje haosa) izloženost riziku od zaraznih bolesti, epidemija i pandemija, prirodnih katastrofa (zemljotresi, cunamiji, tornada, uragani...), itd. Zbog toga bezbednost možemo posmatrati kao ličnu ili ljudsku bezbednost koja se odnosi na pojedinca ili kao kolektivnu koja se odnosi na grupu ili društvo u celini odnosno kao nacionalnu bezbednost koja se odnosi na državu kao i regionalnu tj. internacionalnu – globalnu odnosno nadnacionalnu bezbednost koja se odnosi na grupe država, regione ili na ceo svet u celini. Pojam svakog sistema pa tako i sistema bezbednosti se vezuje za skup elemenata ili delova koji čine namensku celinu u kojoj svaki element dobija svoje značenje prema svojoj poziciji u okviru celine. Organizaciono gledano, sistem bezbednosti je skup različitih elemenata koji funkcionišu skladno radi

ostvarenja svog cilja. (Keković & Dimitrijević, 2017, str. 50) Odnos teorije i prakse bezbednosti se manifestuje kroz sisteme bezbednosti i to posredno putem politike i strategije bezbednosti jer sva pojedinačna rešenja u sistemu bezbednosti su posledica različitih okolnosti i odluka zasnovanih na teorijskim i političkim konceptima bezbednosti koji imaju zadatak, s jedne strane da objasne šta se već u funkcionisanju sistema bezbednosti dogodilo, a s druge strane da daju odgovor šta je potrebno učiniti da bi se ostvarili određeni ciljevi postavljeni pred sistem. (2017, str. 51)

Savezi i integrisani sistemi bezbednosti

Integrisani sistemi bezbednosti su poput skupova sa podskupovima unutar sebe i oni bez obzira da li je u pitanju medjunarodni savez država ili skup više bezbednosnih organizacija uključen u jedan jedinstven nacionalni bezbednosni aparat predstavljaju hijerarhijski organizovane organizacije sa jasno definisanim organima, nadležnostima i ustrojenim sistemima upravljanja i protoka informacija kojim se integrisani sistem vodi vertikalno i upravlja s njim od vrha ka dnu dok informacije idu od dna ka vrhu. Bezbednosni savezi po pravilu predstavljaju saveze država koje svojim udruživanjem žele da uvećaju bezbednost svojih članova i to pre svega prema spolja u odnosu na okruženje, tako da se može reći da su savezi prevashodno orijentisani prema spolja tj. prema drugima i u odnosu na druge. S druge strane udruživanjem i povećavanjem efektiviteta članice saveza povećavaju svoju moć ali istovremeno smanjujući moć drugih čime teraju i njih na jačanje sopstvenih snaga odnosno dovodeći time do svojevrstne "bezbednosne paradigme" ili bezbednosne dileme". (Šipovac, 2016a, p.152) Definiciju saveza kao integrisanog sistema bezbednosti nije jednostavno formulisati jer je teško obuhvatiti na jednom mestu sve bezbednosne sporazume i elemente saradnje koji se ugovoraju između država odnosno aktera koji čine savez. Takođe, problem kod preciznog definisanja saveza jeste i potreba definisanja različitih oblika bezbednosne saradnje koji uključuju i one saveze koji mogu da budu fokusirani samo na ekonomsku i diplomatsku pomoć koji

takođe posredno imaju bezbednosne ciljeve. Možemo zaključiti kod definisanja i razumevanja saveza kao integrisanog sistema bezbednosti da je osnovna i determinišuća razlika kojom se savezi razlikuju u odnosu na druge i različite bezbednosne aranžmane između država u tome što je naglasak državnih saveza na vojnim oblicima pomoći i vojnoj saradnji, pre svega na upotrebi sile. (Vilijams, 2012, str. 380)

Nadnacionalni sistemi bezbednosti

Od Vestfalskog mira i stvaranja suverenih i modernih nacionalnih država pre skoro četiri veka, osnovu bezbednosti je predstavljala državna tj. nacionalna bezbednost, koja se uvek najznačajnije prelamala na samog pojedinca i direktno uticala na njegovu ličnu tj. individualnu bezbednost. Iako je oduvek postojala saradnja između država i svakako međunarodna saradnja državnih bezbednosnih aparata, odnosno vojski, policija i nacionalnih službi bezbednosti, ista sve do formiranja nadnacionalnih sistema bezbednosti nije bila formalno institucionalizovana. Glavni razlog je bio taj što ni jedna država nije bila lako voljna da s drugom deli svoje najosetljivije tajne i podatke, tehnologiju, resurse i opremu, odnosno saznanja i pozicije, jer dozvoljavajući drugima da isto poseduju, i s istim raspoložu, dolazi do umanjenja nacionalne bezbednosti i odricanja dela državnog suvereniteta. Ipak, s druge strane bez međunarodne saradnje i pravovremene razmene tačnih i vrednih informacija nema ni uspeha u borbi protiv transnacionalnih globalnih bezbednosnih izazova. Zbog toga su birajući između odricanja dela nacionalnog suvereniteta s jedne strane i s druge strane uspešne odbrane od terorizma, organizovanog kriminala, separatističkih težnji, migracija ali i vremenskih nepogoda, industrijskih i ekoloških katastrofa, klimatskih promena i drugih bezbednosnih izazova, države izabrale da se udruže u kolektivne, regionalne, nadnacionalne i globalne institucije bezbednosti poput NATO-a, OEBS-a, ODKB-a, OUN-A tj., na kraju i UN tj. Saveta bezbednosti, svakako i Šangajske organizacije za saradnju koja je tema ovog rada. Ovde se postavlja pitanje gde su granice bezbednosti za nadnacionalne sisteme

bezbednosti? Ako se uzme npr. da je granična lična bezbednost pojedinca njegovo telo ili njegov stan, kod države njene granice, onda bi granice za nadnacionalne sisteme bezbednosti i razne saveze predstavljale granice regiona tj. granice saveza, odnosno granice sveta, uključujući i granice kosmosa, atmosfere, okeana i slično. Međutim, različita tumačenja bezbednosnih izazova i pretnji, odnosno potreba za udruživanjem aktera često suprotstavljenih ciljeva i motiva kao i sveopšta globalizacija doveli su do toga da su se granice bezbednosti i izvori ugrožavanja odnosno definicija onoga što ugrožava nacionalnu bezbednost određene lokacijom izvora nacionalne pretnje pa tako „protivnik“ ili „neprijatelj“ može biti udaljen i 10.000 km ili se npr. nalazi u kosmosu pa je time kod pretnje teško definisati granicu a često i sam osnov ugrožavanja. Definitivno u 21. veku interesne sfere i granice bezbednosti i nacionalne i nadnacionalne, odrediće snaga i moć onih koji se udružuju u saveze ostvarujući političke, ekonomske, medijske, vojne i druge uticaje na terenu. (Cvetković, 2010, str. 339-340)

Cilj rada je odgovoriti na sledeće istraživačko pitanje-hipotezu: Da li Šangajska organizacija za saradnju kroz svoj način organizovanja, postavljene ciljeve, aktivnosti i odnose između država koje je čine može kao moderan i aktivan integrisani sistem bezbednosti da bude regionalni model udruživanja i delovanja kojim se otklanjaju pojedinačne suprotnosti između nacionalnih država i time ostvaruje doprinos globalnoj i kolektivnoj bezbednosti?

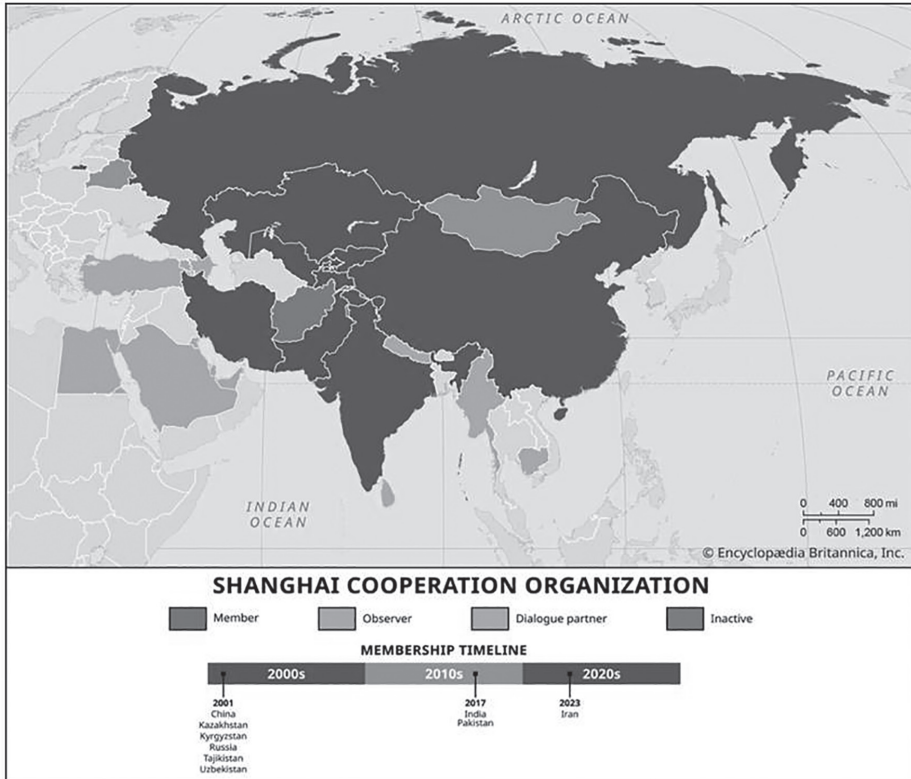
ŠANGAJSKA ORGANIZACIJA ZA SARADNJU

Nastanak saveza

Šangajska organizacija za saradnju (ŠOS) je osnovana, 15. juna 2001. godine, potpisivanjem ugovora od strane predsednika: Rusije, Kine, Kazahstana, Kirgistan, Tadžikistan i Uzbekistan kojim su te države ušle u regionalni savez. Prethodnica ovom konkretnom ugovoru i prerastanju ŠOS-a u ozbiljnu institucionalnu formu i međunarodno priznat savez, bio je dug put integrativ-

nih procesa, započet osnivanjem “Konferencije šangajske petorke”, još 1996. godine u Pekingu. Ova forma udruživanja je nastala na bazi pregovora koje su: Kina, Rusija, Tadžikistan, Kirgistan i Kazahstan vodile od 1992. godine, prvenstveno oko regulisanja bezbednosti međusobnih granica novonastalih država, formiranih raspadom SSSR-a. Tokom perioda od svog osnivanja, nove centralnoazijske države su “krčile” samostalni put u međunarodnim odnosima tražeći saveznike na različitim stranama, pa se tako Uzbekistan, lutajući između dve suprotne geopolitičke opcije, priključio savezu kao punopravan član, 2001. godine.

Šangajska organizacija za saradnju zbog svog položaja i obima granica država koje je čine, prostire se od Evrope (evropski deo Rusije, zapadno od Urala) preko cele Azije, uključujući i njen centralni deo (Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan i Uzbekistan), sve do jugoistočne Azije i Pacifika (Kina i Rusija). Računajući i novoprimitljene članice Indiju i Pakistan koje su nakon istorijski važnog samita u Astani 2017. godine sa statusa posmatrača prešle u punopravno članstvo, kao i najnovije članice Iran (2023.) i Belorusiju (2024.) sve zajedno sa populacijom od preko 3 milijarde stanovnika i površinom od preko 34 miliona kilometara kvadratnih, ŠOS daleko prevazilazi status regionalne organizacije, kakva je bila njena početna forma. (About SCO) Ako se uzmu u obzir i države-partneri organizacije koji pregovaraju s ŠOS-om o sticanju punopravnog članstva (Afganistan, Mongolija, Azerbejdžan, Jermenija, Nepal, Kambodža, Turska, Šri Lanka, Egipat, Saudijska Arabija, Katar, Bahrein, Maldivi i Mjanmar), onda bi mogli slobodno reći da sa njima zajedno, sa dve trećine svetske teritorije i skoro 50% populacije, ŠOS predstavlja jedan od najvećih saveza na svetu. Osnovu za formiranje ŠOS-a predstavljala je potreba za razvijanjem dobrosusedskih odnosa, međusobnog poverenja i jačanja saradnje među državama u regionu. Od 2004. godine, ŠOS ima status posmatrača u Ujedinjenim nacijama i već u prvim godinama od svog osnivanja uspostavljena je saradnja sa najznačajnijim regionalnim organizacijama kakve su: OEBS, ODKB, ASEAN.

Slika br.1: Prikaz država članica partnera i posmatrača koje čine ŠOS
Izvor: Britanika, 2023 (u međuvremenu je 2024. Belorusija postala punopravni član, prim.aut.)

Ciljevi i organizaciona struktura ŠOS

Glavni ciljevi današnje organizacije su promovisanje efektivne saradnje u politici, trgovini i ekonomiji, nauci i tehnologiji, kulturi i obrazovanju, energetici, saobraćaju, turizmu, zaštiti okoline, te zajedničkim naporima i aktivnostima za osiguranje mira, bezbednosti i stabilnosti u regionu, unapređenju međunarodnih odnosa kroz novu, demokratsku, racionalnu političku i ekonomsku

saradnju. Saradnja među članicama koje čine organizaciju zasnovana je na principima međusobnog poverenja, zajedničkih interesa, jednakih prava, poštovanja različitosti i kultura, uz puno razumevanje i uvažavanje svih članica, poštujući principe neugrožavanja drugih, principe otvorenosti i stalnih međusobnih konsultacija.

ŠOS ima dva stalna tela. Sekretarijat organizacije i Regionalni centar za odbranu od terorizma. Sekretarijat ima sedište u Pekingu, dok je u Taškentu, u Uzbekistanu, sedište antiterorističkog centra. Na čelu organizacije je generalni sekretar koji se bira na period od 3 godine. Ostala tela koja čine organizaciju su tipa foruma, institucija, odnosno radnih tela koja se sastaju periodično, po utvrđenom rasporedu, ili po potrebi. Telo koje ima najveći izvršni nivo u ŠOS-u je Savet predsednika država i ono se sastaje jednom godišnje, kako bi donelo najvažnije odluke vezane za Organizaciju. Taj najviši izvršni organ čine predsednici svih država koje su članice Organizacije. Jednom godišnje se sastaje i Savet predsednika vlada kako bi sagledao multilateralnu saradnju i prioritetne pravce razvoja organizacije, pored ostalog, i kako bi usvojio godišnji budžet. Postoji i Savet ministara inostranih poslova, Savet nacionalnih kordinatora, a pored navedenih tela razrađeni su mehanizmi i organizacija drugih izvršnih komiteta na nivou predsednika, parlamenata, ministara odbrane, ekonomije, transporta, kulture i obrazovanja i dr. Posebno su važna za rad i praktične aktivnosti operativna tela ŠOS-a kojima rukovode i preko kojih se sastaju državni sekretari za bezbednost, šefovi službi bezbednosti, tužioci, predsednici sudova država članica Organizacije itd. (vidi sliku br. 2 koja pokazuje strukturu ŠOS)

Sekretarijat se bavi svim najvažnijim pitanjima vezanim za rad organizacije i kordinacije svih članica i faktički upravlja i sprovodi dogovorene aktivnosti, starajući se o svim aspektima, od tehničke i finansijske logistike preko organizovanja skupova i misija, do predstavljanja organizacije. (About SCO) Izvršni komitet regionalnog antiterorističkog centra, kao drugo od dva stalna tela u organizaciji zadužen je za operativno sprovođenje aktivnosti osnovne misije

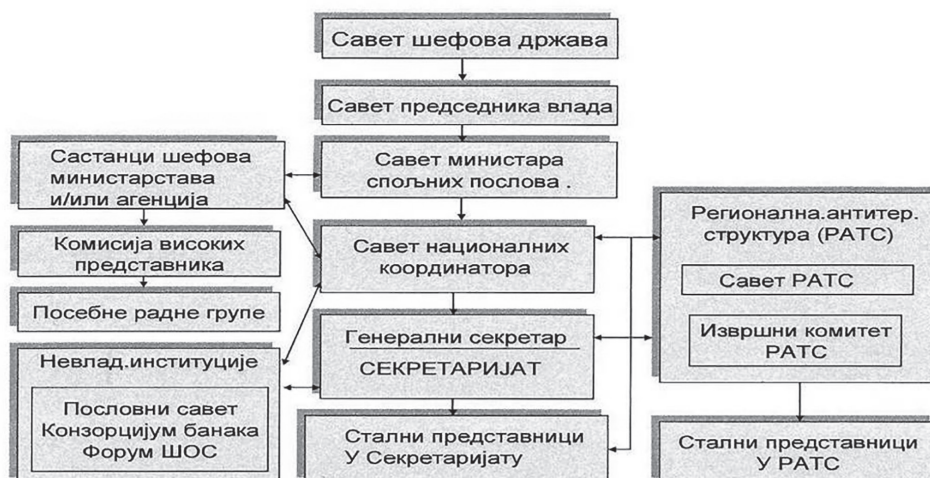
ŠOS-a, a to je: borba protiv terorizma, separatizma i svih oblika ekstremizma pri čemu se posebno misli na organizovani kriminal. To telo aktivno radi na koordinaciji svih aktivnosti usmerenih ka sprečavanju terorizma, separatizma i ekstremizma u saradnji sa odgovarajućim organima nadležnih agencija pojedinačnih država, članica ŠOS-a. (About SCO) Izvršni komitet sprovodi svoje aktivnosti na osnovu Povelje Šangajske organizacije kao najvažnijeg akta u potpisanim ugovorima između država članica. Centar donosi odluke u skladu sa usvojenom strategijom za borbu protiv terorizma, separatizma i ekstremizma. Šef ovog tela bira se na period od 3 godine na predlog Komiteta a po odobrenju najvišeg organa - Veća predsednika država. (Keković & Dimitrijević, 2017, str. 410-411) ,

Osnovni zadaci regionalnog antiterorističkog centra koje sprovodi njegov izvršni komitet mogu se podeliti u 3 osnovna pravca:

Operativno-koordinacioni pravac (konkretna saradnja sa organima članica u borbi protiv terorizma i drugih oblika ekstremizama.) Tu spada i organizacija izvođenja zajedničkih protivterorističkih vežbi na teritoriji država ŠOS.

Pravac međunarodno pravne saradnje (saradnja sa UN i Savetom bezbednosti i drugim međunarodnim telima u pripremi dokumentacije za borbu protiv terorizma)

Informaciono-analički pravac (prikupljanje informacija i stvaranje baze podataka). (Kilibarda & Mladenovic, 2011, стр. 33-34)

Slika br. 2 Struktura Šangajske organizacije za saradnju (slika preuzeta iz Vojno delo УДК: 341.232.1(5) <https://rhinosec.fb.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/105/102.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

Uticaj ŠOS na zemlje Centralne Azije

Kina i Rusija su nesporno odigrale ključnu ulogu u pridobijanju za savez 4 države Centralne Azije a posle ih čvrsto vezale kroz ŠOS za sopstvene geopolitičke interese. Iako i same suprotstavljenih interesa, od međusobnih pogleda do politike proširenja organizacije, svaka članica, ne samo najveće poput Kine i Rusije, Indije, Irana i Pakistana smatra da će kroz organizaciju putem zajedničkog interesa i putem multilateralne i bilateralne saradnje, najbolje ostvariti i svoje pojedinačne interese. U nastavku ćemo od 10 punopravnih članica (decembar 2025.) detaljnije predstaviti manje poznate 4 centralno-azijske države, njihov značaj i izazove sa kojima se susreću, odnosno motive za integraciju i mogućnosti u okviru ŠOS-a, takođe, Kinu i Rusiju, kao ključne osnivače organizacije, kao i dve velike države Indiju i Pakistan, koje su ušle u ŠOS kako bi dodatno harmonizovali svoje velike razlike i suprotstavljene

odnose i utičući dodatno na bezbednost celog regiona. Predstavljanje pomenutih država ćemo manje uraditi kroz opšte poznate ekonomske i geografske pokazatelje, a više kroz njihove pozicije, ciljeve, motive i odnose u organizaciji.

Kazahstan kao najznačajnija od četiri novonastale centraloazijske države bivšeg SSSR-a, poseduje posle Rusije najveću teritoriju na postsovjetskom prostoru i devetu po površini na svetu. Sa svojih 20-ak miliona stanovnika na ogromnoj teritoriji, ima manje od 6 žitelja po kilometru kvadratnom. Graniči se na jugu sa: Turkmenistanom, Uzbekistanom i Kirgistanom, na istoku sa Kinom, dok se na severu i zapadu graniči sa Rusijom. Kazahstanu pripada i znatan deo Kaspijskog jezera preko koga se graniči i sa Azerbejdžanom (vidi sliku br. 3). Muslimani čine oko 75% stanovništva, a ostatak su najvećim delom pravoslavci, odnosno Rusi, koncentrisani uglavnom u severnom delu zemlje, okrenutom ka Rusiji. Kazaci, kao autohtoni narod, čine većinu populacije, Kao vodeća zemlja Centralne Azije, Kazahstan poseduje ogromna bogatstva, i zemlja je sa velikom perspektivom. Prebogat naftnim i gasnim nalazištima iz čega crpi pola ukupnih prihoda, Kazahstan je i ogromna žitnica sa velikim potencijalima za proizvodnju hrane, kao i država sa značajnim rudnim bogatstvima, poput uglja, urana, ruda metala itd. Procenjene rezerve gasa su 5 triliona kubika, a nafte čak 110 milijardi barela, što Kazahstan svrstava u prvih 5 svetskih izvoznika ugljovodonika. (Đukić, 2011, str. 435)

Kazahstan je maksimalno oslonjen na Rusiju sa kojom ima većinu prometa ostvarenog i u uvozu i u izvozu. Osnova saradnje je energetski sektor, od zajedničke eksploatacije ogromnih naftnih i gasnih nalazišta, do distribucije energenata koja najvećim delom ide preko Rusije. Privrede zemalja su u potpunosti kompatibilne. Kazahstan je i u vojnom sektoru oslonjen maksimalno na ruskog partnera kroz vojni savez ODKB i kroz velike nabavke modernog naoružanja od strane Rusije, što Kazahstan čini danas, pored "energetskog giganta", i respektabilnom vojnom silom.

Saradnja kroz ŠOS je od ogromnog značaja jer Kazahstan, kao glavni saveznik Rusije, utiče na stabilnosti unutrašnjih odnosa u organizaciji, s obzirom da su Rusija i Kina životno zainteresovane za ovu veliku državu i za njene energetske potencijale, ali i druge strateške resurse kojih Kazahstan ima mnogo više nego što mu je potrebno. Vrhunac dosadašnje saradnje Rusije i Kazahstana dostignut je formiranjem Saveza Evroazijske unije između Rusije, Belorusije i Kazahstana koji je 2012. god. zaživeo u formi carinske unije na celom zajedničkom tržištu, a od 2015. god. živi i kao oblik jedinstvene ekonomske unije. Kazahstan aktivno razvija saradnju i u drugim pravcima i sa drugim državama, ali najviše sa ostalim državama unutar ŠOS-a, sa kojima posle Rusije ima i najveću trgovinsku razmenu. Tu se posebno ističe direktan naftovod sa Kinom, kao i gradnja naftno-gasnih koridora preko Turkmenije i Irana ka evropskim potrošačima. Planirana je i dalja diversifikacija energetskih resursa uključujući i proširenje saradnje sa Gruzijom, Azerbejdžanom i Turskom u cilju isporuke energenata evropskim potrošačima. Kaspijski region je jedan od najznačajnijih u planu budućeg razvoja Kazahstana, za čega je on dobio podršku od strane Rusije putem sporazumnog određenja granica u kaspijskom akvatorijumu, kao i putem zajedničke eksploatacije nalazišta.

Pored prirodnih potencijala zemlje, najzaslužniji za sve uspešno sprovedene integracione procese kao što su: moćan razvoj zemlje, izbalansirana spoljna politika i ostvarena pozicija Kazahstana u savremenim međunarodnim odnosima, je njegov bivši tridesetogodišnji predsednik Nursultan Nazarbajev - čovek ogromnog autoriteta i ugleda, kako u svojoj zemlji, tako i na prostoru bivšeg SSSR-a, Evropi i svetu. (Primakov, 2010, str. 119-121)

Oduvek se zalagao za očuvanje SSSR-a kao velike zajedničke države i „moderne imperije” i jedan je od glavnih inicijatora za osnivanje Evroazijskog saveza, svestan istorijske pozicije Kazahstana kao centralne države Centralne Azije, ali i celog evroazijskog prostranstva, između Kine i Zapada. Po mnogo čemu Nazarbajev je jedinstvena ličnost i veliku popularnost širom sveta zaslužio je stalnim zalaganjem za integrativne procese, za saradnju, za razgovore, za

politiku izbegavanja konflikata. Uspeo je da napravi i naslednicima ostavi stabilno političko okruženje, skoro bez etničkih netrpeljivosti i sukoba unutar države. Njegovom zaslugom, slično Petru Velikom, grad Astana je postao glavni grad Kazahstana umesto Alma Ate.

Slika br. 3 – Prikaz 5 zemalja koje čine Centralnu Aziju² (slika preuzeta sa politicke mape drzava Centralne aziije https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Central_Asia_-_political_map_2008.svg)

Nazarbajev je uz ruskog predsednika Putina i kineskog predsednika Sija najbolji dokaz ogromnog značaja “kulta ličnosti” za jednu zemlju i za njen uspešan višedecenijski prosperitet, razvoj i ugled u svetu. Sa Zapada mu je zamerano da vlada autokratski zahvaljujući unitarnom predsedničkom sistemu i parlamentarnoj demokratiji, gde nema ni jedne druge stranke na vlasti. Međutim Nazarbajev se nije pretvorio u apsolutnog diktatora (što pokazuje i njegov odlazak sa vlasti - samostalno dao ostavku 2019. godine) poput nekih drugih svetskih lidera. Danas se Nazarbajev uzima za primer uspešnog vlada-

² Turkmenistan nije članica ŠOS-a, prim.aut.

nja u centralnoj Aziji, a Zapad se (kako s njim nekad tako i danas sa njegovim naslednikom predsednikom Kasimom Jomartom Tokajevim) trudi da ostvari što bolje odnose imajući u vidu ekonomski i geopolitički značaj zemlje.

Kazahstan je najpoželjniji partner za saradnju u celom regionu. Takođe je primetna multivektorska politika zemlje u okviru ŠOS-a prema Kini i susednim državama: Kirgistanu i Uzbekistanu ali i jačanje veza sa: Turkmenijom, Iranom, Turskom i Azerbejdžanom. Ipak, ukupno gledano, u svim oblastima, najznačajniji strateški partner Kazahstana ostaje Moskva, kao “večni saveznik”, sa kojim se zajedno gradi budućnost i ostvaruje uticaj iako je poslednjih decenija Kina i kao investitor i kao korisnik kazahstanskih resursa u određenim oblastima preuzela primat od Rusije. Možemo zaključiti da Rusija i Kazahstan putem ŠOS-a zastupaju jedinstvenu politiku jer i na spoljnom planu i u bilateralnim odnosima nema nerešenih pitanja, te obe zemlje kao saveznici u mnogim aspektima nastupaju zajednički.

Uzbekistan je sa oko 36 miliona stanovnika najmnogoljudnija od 4 zemlje Centralne Azije, i zemlja sa najvećom stopom priraštaja, tolikom da se do polovine 21.veka stanovništvo može udvostručiti! Na severu i zapadu se graniči sa Kazahstanom, na istoku sa Tadžikistanom i Kirgistanom i na jugu sa Turkmenijom i Avganistanom (vidi sliku br. 3). Muslimani čine skoro 94% stanovništva, ostatak su većinom pravoslavci od čeg*a najviše Rusi kojih ima oko milion. (2010, str. 470) Uzbekistan je izrazito multikonfesionalan. Uzbeki su u ogromnoj većini od 75%. U Uzbekistanu žive i: Tadžici, Kazasi, Kirgizi, Tatari, Turkmeni i drugi. Uzbeki žive i u okolnim državama, najviše, čak u milionskom broju u Avganistanu i Tadžikistanu, ali i u ostalim zemljama Centralne Azije: Kirgistanu, Kazahstanu i Turkmenistanu. Uzbekistan je kao i Kazahstan energetske veoma bogata zemlja. Posедуje: nalazišta nafte i gasa, zatim zlata (4.u svetu), urana (7.u svetu), rude uglja, vrednost svih zajedno istraženih resursa procenjuje se na 3,3 trilijarde dolara. (2010, str. 471) Uprkos tolikom bogatstvu standard ljudi je vrlo nizak za razliku od Kazahstana, na šta ukazuju ekonomski činioци i praktična situacija u zemlji. Drugi pokaza-

telj po kome se Uzbekistan razlikuje od Kazahstana su unutrašnji problemi, uključujući i povremene sukobe sa radikalnim ekstremistima. Ti sukobi, u poznatoj Ferganskoj dolini bili su najžešći tokom 2005. godine.

Centralna Azija, a posebno multikonfesionalni Uzbekistan, predstavlja tampon zonu za prelivanje radikalnog vahabizma iz Avganistana ka Rusiji i dalje ka Kavkazu i Evropi. Pomenuti događaji sa terorizmom iz 2005-te godine su snažno promenili politiku Uzbekistana i njegovo prethodno približavanje Zapadu. Američka baza je zatvorena, Uzbekistan se okrenuo snažno Rusiji i učvrstio svoje pozicije u ŠOS-u. Međutim, obzirom na milionsku populaciju Uzbeka s one strane granice u Avganistanu, posebno nakon odlaska američkih trupa i dolaska talibanskog režima, kao na i dalje zategnutu situaciju u Ferganskoj dolini i glavnom gradu Taškentu, Zapad nije odustao od želje da povrati, bar, deo svoga uticaja koji je imao. Jedan od vidova za mogući "povratak" je podrška Uzbekistanu u jačanju sopstvene uloge u regionu jer veliki energetske resursi, ključno geostrateško mesto i veliki demografski potencijal, nameću veliki rivalitet između Uzbekistana i Kazahstana za leadersko mesto u Centralnoj Aziji.

Izazovi koje ima sa islamistima i terorističkim organizacijama koje postoje na području doline Fergana nisu jedini sa kojima se Uzbekistan susreće. Tu je i problem sa susednim Kirgistanom oko prava manjina koje žive u pograničnim teritorijama i njihovim međusobnim sukobima u prava na raspolaganje obradivim zemljištem i vodnim resursima. Uz Turkmeniju Uzbekistan je najveći proizvođač prirodnog gasa i nalazi se u geostrateškom sedištu regiona gde su razmeštena najveća nalazišta nafte i gasa (od Persijskog zaliva do Kaspijskog bazena) pa je zato predmet interesovanja i drugih velikih sila, pored Rusije, SAD i Kine, i Evropske unije, Turske i Indije. Za sada je Uzbekistan po pitanju energetike većinski okrenut Rusiji, a to je ono što ga i čini najinteresantnijim. Ruske državne kompanije koriste skoro ekskluzivno kapacitete nalazišta u Uzbekistanu, razvijaju sistem eksploatacije i distribuciju i ulažu velika sredstva. Međutim, pritisak Kine, "gladne" za energijom, doveo poput Kazahstana

koji je direktno napravio naftovod, do odluke da i Uzbekistan diversifikuje svoju energetska politiku i uđe u samostalan energetska aranžman, gradnjom gasovoda ka Kini.

Autoritativna vlast Karimova (bio predsednik Uzbekistana od 1990. do 2016. godine), koji uz Nazarbajeva jedini u regionu više od dve i po decenije vladao svojom državom, uz oslonac na Rusiju koja takvu politiku podržavala radi svojih interesa, omogućila je Uzbekistanu da vodi drugačiju integracionu politiku u odnosu na ostale zemlje. Iako je ŠOS, možda, najviše doprineo samom Karimovu s obzirom na brojnost populacije u Uzbekistanu i izloženost raznim rizicima i omogućio mu, s jedne strane opstanak na vlasti, a s druge strane, stabilizaciju prilika u zemlji, i on nekada i njegov naslednik danas, predsednik Šavkat Mirzijojev, vode prilično izolacionističku spoljnu politiku prema višim nivoima integracije kakve su zajedničke snage u ODKB-u za brze intervencije ili Evroazijska unija - savezi u koje se Uzbekistan još nije značajnije uključio. Sigurno je da Uzbekistan računa na podršku Kine koja kroz ŠOS ima prvenstveni interes za energetske resurse, ali s druge strane usporavanjem daljih integracija u organizaciji, sputava i preveliki rast uticaja Rusije. Uzbekistan se delom i dalje oslanja na Zapad koji na svaki način traži šansu za veći uticaj u Centralnoj Aziji. Ipak, za sada, ŠOS igra veoma uspešnu ulogu jer u ovoj fazi predstavlja pravu "meru" integracije koja je potrebna Uzbekistanu.

Kirgistan zauzima površinu od 200.000 kilometara kvadratnih i ima oko 7 miliona stanovnika. Islam ispoveda 80% stanovnika, a ostalo su uglavnom pravoslavci. Kirgizi čine 2/3 stanovništva, Uzbeki oko 14% i Rusi oko 12%. (2010, str. 471) Kirgistan se na severu graniči sa Kazahstanom, na zapadu sa Uzbekistanom, na jugu sa Tadžikistanom, a na istoku sa Kinom. (vidi sliku br.3). Kirgistan se od svoje samostalnosti, 1991. godine, tokom prve dve decenije mlade nezavisne države, suočio sa mnogo problema. Netrpeljivost između Kirgiza i Uzbeka i njihovih brojnih manjina sa obe strane granice susjednih država doveli su do sukoba u regionu Oš. Kirgistan se suočio i sa upa-

dima islamističkih i terorističkih organizacija iz Uzbekistana i unutrašnjim političkim sukobima koji su doveli do “revolucije ulice” i do promena režima, a bilo je i sukoba građana za pristup strateškim vodnim resursima.³

Iako nije bogat ugljovodonicima (nafta i gas), za razliku od ruda metala, koje ima u značajnoj meri, Kirgistan, kao mala zemlja i po stanovništvu i po teritoriji u odnosu na zemlje u okruženju, ima veoma važan geostrateški položaj. On se nalazi na glavnim tranzitnim koridorima za transport narkotika i drugih vidova organizovanog kriminala koji iz Avganistana preko Tadžikistana idu preko njegove teritorije ka Rusiji i dalje na Zapad. Takođe, on se nalazi i na raskrsnici novih energetske koridora koji će ići ka Kini iz Uzbekistana i Kazahstana. Blizu je Avganistana i Pakistana odnosno izvora nestabilnosti u Avganistanu s mogućnošću “kontrolisanog” preliivanja istog preko Pakistana od kojih terorizam, ekstremizam i organizovani kriminal, predstavljaju najveće bezbednosne rizike. Zbog toga je pozicija bila i ostala jedan od glavnih razloga za više „obojenih“ revolucija koje su se dogodile u Kirgistanu. Tokom 2005. godine, kada rezultati nisu urodili plodom, kako je Zapad očekivao, nova vlast se snažno okrenula Rusiji što je dovelo do odluke o zatvaranju američke baze, a potom je 2010. godine, „revolucijom ulice”, nakon izbora smenjen dugogodišnji predsednik Bakiev. Na izborima 2012. godine, na rok od 5 godina, izabran je predsednik Atambajev koji dosledno do 2017. godine i odlaska s vlasti nastavio politiku okrenutu regionu i najvažnijem savezniku Rusiji. Nakon odlaska Atambajeva, više predsednika u kratkom periodu tokom 4 godine na prevremenim izborima se promenilo na vlasti (Žaparov, Ženbekov, Mamitov), gde je ponovo izabrani i aktuelni predsednik Sadir Žaparov izašao kao pobednik. Kako dugoročno kod Atambajeva tako i kratkoročno kod aktuelnog predsednika nije se promenila posvećenost aktivnostima u ŠOS- što potvrđuje važnost koji ova organizacija ima za Kirgistan. Tokom više sastan-

³ Između Tadžikistana i Uzbekistana ide tok dve najveće centralnoazijske reke Amurdarje i Sirdarje koje ujedno povezuju i svih 5 centralnoazijskih država uključujući pored njih i Avganistan tako da su sve države u regionu u velikoj međuzavisnosti od zajedničke eksploatacije i korišćenja vodenih resursa.

ka u razgovorima između Kirgistana drugih članica kao i tokom više samita ŠOS-a u Biškeku i drugim zemljama organizacije potvrđena je odlučnost i puni prioritet u zajedničkoj borbi protiv separatizma, ekstremizma i terorizma kao glavnih problema sa kojima se zemlje regiona suočavaju i potvrđena je odlučna uloga ŠOS-a i država koje ga čine da se sa tim problemima izbore.

Kirgistan je uz Tadžikistan najsiromašnija zemlja centralne Azije. Njegovi osnovni problemi su siromaštvo, nezaposlenost i korupcija kao ozbiljni bezbednosni rizici koji povremeno dovode do velikih posledica poput nekadašnjih sukoba oko rudnika zlata u pokrajini Kumtor. Prisutni su i bezbednosni rizici suočavanja sa raznim ekstremizmima iz regiona koji su u fokusu borbe ŠOS-a. Stoga mu je, pored preko potrebne stabilnosti, neophodan i snažan ekonomski razvoj posebno ako se zna da u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni Kirgistana, Rusija i Kazahstan učestvuju sa 85%. (Petrović, 2010, str. 165) Ti razlozi su prevagnuli da Kirgistan u avgustu 2015. godine napravi krupan iskorak i postane punopravan peti član Evroazijske ekonomske unije, pridružujući se tako Rusiji, Belorusiji, Kazahstanu i Jermeniji. Imajući u vidu da je ŠOS, takođe i ekonomski savez, sa moćnim zajedničkim interbankarskim konzorcijumom, ekonomskim forumom i jasnom politikom snažnog ulaganja u zemlje regiona i time podizanja standarda njegovih građana, opravdano se može računati na želju Kirgistana da i u budućnosti sačuva stabilnu poziciju u Organizaciji.

Tadžikistan je mnogonacionalna država Centralne Azije, najmanja po površini (150.000 kilometara kvadratnih) i sa 10-ak miliona stanovnika. Na severu se graniči sa Kirgistanom, na istoku sa Uzbekistanom, na zapadu sa Kinom i na jugu sa Avganistanom. (vidi sliku br. 3). Tadžici čine 80% stanovništva, Uzbeki oko 15,3%, dok su Rusi i Kirgizi malobrojni, svaki po 1%. (Đukić, 2011, str. 455) To je multikonfesionalna država u ogromnoj većini muslimanska (ispoveda se i sunitski i šitski islam). Za razliku od ostale tri države Centralne Azije u kojima su većinski narodi turkofonskog porekla, Tadžici su persijskog porekla. Tadžikistan je teško pristupačna planinska zemlja gde je skoro

90% države deo velikog planinskog lanca Pamir. Tokom devedesetih Tadžikistan je bio suočen sa velikim građanskim ratom (1992-1995) koji je doveo do desetina hiljada mrtvih i više od milion izbeglica a razorne posledice u već i ranije slaboj ekonomiji, infrastrukturi i industriji zemlje, osećaju se i danas.(2011) Veliki problem Tadžikistana je ogromna granica koju deli sa Avganistanom a time i sve rizike od preliivanja krize preko granice. Prirodno je, da značajniji putevi droge i ekstremističke grupe nalaze svoj put preko planinske, duge i teško branjene granice. Nedavna smena vlasti u Avganistanu, odlazak američkih trupa, dolazak talibanskog režima i pored najava* za stabilnu vlast i okretanju saradnje s susednim državama predstavljaju novi bezbednosni rizik za Tadžikistan, što se posebno videlo tokom borbi između Talibana i aktuelne avganistanske vojske koja je tokom avgusta 2021. gubeći bitke, teritoriju i na kraju rat često završavala bežeći pred neprijateljem i preko granice Tadžikistana.

Imajući u vidu da se sama ne može izboriti sa bezbednosnim rizicima kao i sa preko potrebnim ekonomskim ulaganjima, mlada država Tadžikistan se posle rata snažno vezala za organizaciju ŠOS jer su: Kazahstan, Uzbekistan, Kirgistan i Rusija imali najveću ulogu u zaustavljanju građanskog rata, dogovoru između zaraćenih strana i mirnoj tranziciji. Kao punopravni član ODKB-a, Tadžikistan je deo šireg bezbednosnog sistema, ali je na samom terenu, očuvanje svoje bezbednosti, čuvanje spoljne granice i odbranu od drugih bezbednosnih rizika prepustio Rusiji, koja na teritoriji Tadžikistana koristi i svoju vojnu bazu i kosmički kompleks za dubinsko osmatranje svemira.

Najveće bogatstvo Tadžikistana se krije u vodnim resursima, jer je hidroenergetski potencijal ove zemlje, zbog konfiguracije planinskog terena, ogroman. Najveće investicije u zemlji su ruske i može se reći da je Tadžikistan u potpunosti oslonjen na Rusiju koja je uz Uzbekistan, Kazahstan i Kinu i najznačajniji spoljnotrgovinski partner. Tadžikistan i zvanično smatra Rusiju svojim najvećim saveznikom i strateškim partnerom, a i prirodno su zemlje upućene jedne na drugu, jer čuvajući nestabilnu tadžikistansku granicu sa Avganista-

nom, Rusija čuva i svoje 7.500 km duge granice sa Kirgistanom i Kazahstanom od trgovine narkoticima i preliivanja moguće krize islamskog ekstremizma. Kina je direktno zainteresovana za bezbednost Tadžikistana sa kojim se graniči i preko koga lako može doći iz pravca Kirgistana do pokušaja destabilizacije njene zapadne pokrajine Ksingjang, naseljene Ujgurima, muslimanske veroispovesti. Treba imati u vidu da preko 3,7 miliona Tadžika žive u Avganistanu, što je i najbrojnija dijaspora za koju je država prirodno zainteresovana. Zapadna vojna koalicija, posle neuspešnog rata i povlačenja iz Avganistana, nije uspela da uvuče Rusiju i Kinu u ovaj konflikt i direktno prelije krizu u region, ipak kao prvi na udaru Tadžikistan po tom pitanju ostaje izuzetno osetljiv i geopolitički važan, u slučaju da dođe do eventualne eskalacije krize.

Vlast u Tadžikistanu je vrlo autoritarna sa posebnim predsedničkim sistemom, sa velikim ovlašćenjima, (predsednik Emomali Ramon vlada zemljom 31 godinu od 1994. godine) tako da predsednik vodi i vladu i faktički posredno upravlja sa svim značajnim državnim telima u zemlji. Naklonjenost integracijama i procesima ŠOS-a i ODKB-a i, verovatno, budućeg angažovanja u drugim evroazijskim integracijama obrazlaže se tadžikistanskom privrženosti istorijskim vezama sa narodima Rusije i Evroazije i iskrenim željama za saradnjom i sa Kinom, i sa drugim zemljama. Taj odnos najbolje je obrazložio sam predsednik Tadžikistana Ramon koji je rekao: "Kao deo muslimanskog sveta, mi s njima učvršćujemo mnogobrojne veze, i ne dozvoljavamo da budemo uvučeni u sheme opasnih ekstremističkih pojava i bedu nasilja." (Glavnaja, 2021)

Nacionalni i geopolitički interesi osnivača ŠOS organizacije

Generalno, možemo reći kao zaključak za opisane četiri centralnoazijske države da je prisutna njihova izrazita povezanost i međuzavisnost, ne samo zbog energetske i drugih strateških resursa, već i zbog brojne populacije iz matičnih država koja živi u susednim zemljama. Osim, možda Kazahstana i manjim delom Uzbekistana, vidna je nemogućnost država da se samostalno

bez Rusije i Kine suoče sa rešavanjem brojnih unutrašnjih problema, a kamoli da iste budu značajni nezavisni subjekti na spoljnopolitičkoj sceni. Takođe, karakteristika ovog regiona su izrazito autoritarni i unitarni predsednički sistemi u skoro svim zemljama, po čemu su one jedinstvene u svetu. Kako smo već naveli, Nazarbajev iz Kazahstana i Karimov iz Uzbekistana do pre nekoliko godina bili su na čelu država još od 1991. god. a predsednik Ramon u Tadžikistanu, takođe, vlada suvereno državom od 1994. godine, izuzetak je jedino Kirgistan. Takođe, i peta republika Centralne Azije Turkmenija, imala je “doživotnog” predsednika Nijazova, koji je umro 2006. god i umesto njega od tada, na sličan, krajnje autoritaran režimski način, vlada predsednik Berdimuhamedov.

U multinacionalnom i multikonfesionalnom regionu centralnoazijskih država postoji veliko kulturno-istorijsko nasleđe i jaka vezanost naroda za šire integracije, odnosno njihova želja da budu pod svojevrsnim “okriljem” kao deo sistema većih zajednica i država. Upravo to su prepoznale i iskoristile i Rusija i Kina, prva po istorijskom pravu, imperijalnom nasleđu, brojnoj dijaspori i kompatibilnim i međuzavisnim privredama i držanju “islamskog” faktora pod kontrolom, a druga pored kontrole izvora nestabilnosti u neposrednom susedstvu i uticaja na region “Ksingjang”, pre svega svojom ekonomskom snagom i pozicijom zbog sopstvene potrebe za energentima i drugim strateškim interesima. To Rusiju i Kinu dobrim delom čini i suparnicima bez obzira na opšti zajednički interes i iskreno udruženu borbu protiv terorizma, separatizma i organizovanog kriminala. Ako se ima u vidu snažan ekonomski rast Kine i paralelno sve veća potreba za energijom, onda je jasnije zašto je Kina deo viška kapitala koji ostvaruje uložila, baš, u zemlje centralne Azije povećala ulaganja u poslednjoj deceniji za deset puta. Istovremeni prijem u organizaciju Indije i Pakistana suprotstavljenih država od kojih Kina više podržava Pakistan a Rusija Indiju je primer koji je s jedne strane pokazao pragmatizam međunarodnih odnosa i viših interesa velikih sila a s druge strane privlačnost i prednosti ŠOS-a za sve uključene aktere.

Pogled s druge strane okeana na ŠOS potvrđuje ovu, donekle, različitu ulogu Kine i Rusije gde saradnju u organizaciji, po mišljenju analitičara uglednog američkog Saveta za spoljne odnose, Kina vidi isključivo kao ekonomsku, dok je glavni cilj Rusije da napravi branu širenju Zapadnog, pre svega američkog uticaja u regionu i stvori potencijalnog geopolitičkog protivnika NATO-u pa je jasno da će eksperti američkog Saveta za spoljne odnose pažljivo pratiti rad i dalje proširenje organizacije, svesni da je ŠOS opasno porastao, smanjujući im manevarski prostor u centralnoj Aziji. (Cfr.org) Semjuel Hantington je još davno u svom kapitalnom delu "Sukob civilizacija" ukazao svetski značaj ovog dela Azije nazivajući ga „kotlinom civilizacija”: „Ako međunarodni odnosi u posthladnoratovskom svetu imaju neravninu, ta neravnina je Azija, naročito Istočna Azija. Azija je kotao civilizacija. Sama istočna Azija sadrži društva koja pripadaju šest različitim civilizacijama – japanskoj, siničkoj, pravoslavnoj, budističkoj, muslimanskoj i zapadnoj a Južna Azija dodaje i hinduizam.“ (Hantington, 2000, str. 242) Zbignjev Bžežinski je krajem devedesetih takođe proročki ukazao na rizike od regionalnih koalicija koje pokušavaju da istisnu SAD iz azijskog regiona: „Potencijalno najopasniji scenario bi bila velika koalicija Kine, Rusije i možda Irana, jedna „antihegemonistička” koalicija koja ne bi bila napravljena na osnovu ideologije već zbog zajedničke muke!” (Bžežinski, 2001, str:55) Poseban i novi izazov za SAD predstavlja prijem Irana, Indije i Pakistana u punopravno članstvo, obzirom da Indija kao ogromna i svetski važna država može kroz ŠOS da uravnoteži svoj odnos istovremeno i sa Pakistanom i Kinom i reši probleme snabdevanja resursima i energentima. Na takav način Indija dodatno jača svoj suverenitet i smanjuje značaj i uticaj veza koje ima sa američkim partnerom, slično kao i Pakistan na koji SAD ima i vrši veliki uticaj. Naravno, kako tada tako i danas SAD nisu bile pasivne na aktivnosti ŠOS-a, odnosno glavnih rivala Kine i Rusije već su u kratkom roku s ciljem suzbijanja sve većeg uticaja Kine u Aziji sa željom da naprave ravnoteže snaga u regionu napravile novi međunarodni format i već održale prve sastanke nove organizacije po imenu: QUAD (SAD, Indija, Japan i Australija). (Balkans.aljazeera.net)

Uticaj ŠOS-a na međunarodne odnose i globalnu bezbednost

Posle već davne 2005. godine i samita ŠOS-a u Kazahstanu (Astana), Organizacija je snažno iskoračila na svetsku scenu i pokazala svoju odlučnost uspešnim rešavanjem izazova sa kojima su se suočile države Centralne Azije usled promena vlasti i unutrašnjih sukoba, kako u samim zemljama, tako i u neposrednom okruženju. Kako su svi pomenuti događaji direktno usmeravani i podržavani od strane Anglo-američke koalicije, tj. od strane zapadnih zemalja, može se reći da je tada došlo do svojevrsnog testa uspešnosti organizacije. To je omogućilo međusobno povezivanje, udruživanje i dalje integrativne procese i jedinstven stav u osudi unipolarnog sveta. U 2005. godini, pored Mongolije koja se godinu dana ranije priključila grupi posmatrača, i Indija, Pakistan i Iran dobijaju status posmatrača u organizaciji. Dodatnu probu vremena, ŠOS je izdržala i tokom 2008. god. i ruskog rata s Gruzijom, 2010. god. tokom novih nemira u Kirgistanu, od 2013. do danas tokom razvoja sukoba u Siriji, u 2015. u vezi sa iranskim nuklearnim programom, takođe i u 2021. nakon povlačenja savezničkih snaga iz Avganistana sve do aktuelnog rata u Ukrajini, odnosno do danas. Sve su to bili i dalje su krupni i istorijski događaji u međunarodnim odnosima tokom kojih je organizacija pokazala svoju homogenost, čvrstinu, zajednički nastup, jasan i čvrst stav prema izazovima, putem sprečavanju dodatnih eskalacija kriza (Sirija) i uspešnog rešavanja i ublažavanja višedecenijskih problema i suprotstavljenosti među državama vezanim za organizaciju (Iran i Zapad, Indija i Pakistan, Iran i Saudijska Arabija...).

Samit ŠOS-a, održan u Taškentu (jun 2016.) glavnom gradu Kirgistana, imao je do tada najveći javni značaj za ovu organizaciju i rast njenog međunarodnog uticaja. Tome je posebno doprinela jedinstvena podrška svih lidera država članica organizacije prijemu Indije i Pakistana – država nuklearnih sila u punopravno članstvo, koje su tad i potpisale ugovor i ušle u postupak realizacije pristupa koje su formalno završile 2017. godine. (TheDiplomat.com) Jedinstvenim i odlučnim stavom prema najznačajnijim međunarodnim izazo-

vima uz prijem Irana 2023. i Belorusije 2024. godine i ozbiljnih pregovora sa Saudijskom Arabijom za ulazak u punopravno članstvo uz prethodnu veliku ulogu Kine na pomirenje suprotstavljenih važnih muslimanskih država visoko je podignut ulog i značaj ŠOS na međunarodnoj sceni. Više i nego kad je svojevremeno tadašnji iranski predsednik Rohani na nagovor organizacije započeo proces odustajanja od razvoja sopstvenog nuklearnog programa u vojne svrhe i time „bacio rukavicu“ u geopolitičko dvorište Zapadne koalicije, što je u stvari bilo delo ŠOS-a, imajući u vidu da je Iran njen član. Rusija, Kina i druge države članice ŠOS-a, dokazale su u praksi da se ravnopravnim odnosom, poštovanjem i uz puni konsenzus članica mogu ostvariti ozbiljni rezultati uz punu primenu međunarodnog prava, čime su potvrdili ne samo značaj organizacije u celom regionu, već i uspešne diplomatije na svetskom nivou koju njeni lideri vode. Uspostavljanje prvog kontakta na najvišem nivou Amerike i Irana od iranske revolucije 1979. godine koji su pratile odluke Saveta bezbednosti o iranskom nuklearnom programu i ukidanje međunarodnih sankcija Iranu, kao i priprema međunarodne konferencije o Siriji i dovođenje sukobljenih strana za isti sto, kao i „pomirenje“ Irana i Saudijske Arabije uz posredovanje kineskog predsednika Sija važni su diplomatski poeni na međunarodnoj sceni koje knjiži Rusija, Kina, Iran ali i Saudijska Arabija kao budući punopravni član a time na kraju posebno ŠOS kao organizacija. Jedna od važnijih odluka organizacije je podrška nekadašnjem legitimno izabranom sirijskom režimu Asada tokom sirijskog građanskog rata kao i spremnost na zajednički odgovor u slučaju eskalacije krize zbog povlačenja savezničkih snaga iz Avganistana. Lideri ŠOS-a su i po tom pitanju bili jedinstveni zalazajući se za pravo da narod Avganistana samostalno izabere svoju vlast i time reši problem unutrašnjih verskih i etničkih sukoba i posebno problema terorizma. ŠOS je svoju odlučnost pokazao osudom agresije Izraela i SAD tokom 13-dnevnog rata sa Iranom i pomogao da do brzog uspostavljanja mira dođe, jer se pokazalo da su vojne intervencije SAD sa saveznicima, i u Iraku, i Avganistanu, i u Libiji samo izazvale talas nestabilnosti, porast svih oblika nasilja i najviše terorizma koji je upravo eskalirao nakon zapadnih intervencija, ispoljen ranije od raznih ogranaka Al Kaide a danas od ISIL-a sa pomagačima pro-

tiv kojih se SAD deklarativno najviše bore. Sastanak lidera ŠOS-a na najvišem nivou (predsednici država) na poziv lidera Tadžikistana Emomali Ramona 17. septembra 2021. godine održan online, bio je takođe jedinstven u istoriji ŠOS-a jer je održan zajednički sa još jednim savezom (organizacijom dogovora o kolektivnoj bezbednosti – ODKB) a povodom događaja u susednom Avganistanu. Snažni i usaglašeni stavovi i poruke međunarodnoj zajednici da neće biti dozvoljeno narušavanje bezbednosti u regionu, prelivanje kriza i nametanje rešenja jasno su upućeni celom svetu od lidera velikih sila Kine, Rusije, Indije odnosno predsednika Sija, Putina, Modija i drugih uz istovremeni poziv rukovodstvu i vlastima Avganistanu za saradnju i podršku i osiguranje bezbednosti regiona, što je nesporan uspeh organizacije koji je i Zapad morao da prizna. (Atlanticcouncil.org) Sastanci ŠOS-a održani tokom skoro četvorogodišnjeg rata u Ukrajini, 2022. godine online putem u Moskvi, prošle 2024. godine u Astani i ove 2025. godine u kineskom Tjendinu uz prisustvo na licu mesta svih lidera zemalja članova organizacije, i najvažnijih Sija, Putina i Modija potvrdili su stabilnost, otpornost i jedinstvo ŠOS-a tokom ukrajinskog konflikta i pored svih pritiska na članice saveza. Sastanak iz septembra 2025. godine održan u Kini neposredno pred veliku proslavu jubileja 80 godina od završetka 2. svetskog rata i vojnu paradu je lansirao organizaciju kao svetskog igrača posebno zbog izuzetno važnih poruka sa sastanka i novih predloga vezanih za međunarodni poredak. Inicijativa za globalno upravljanje izneta na samitu ŠOS-a od strane predsednika Sija da se principi međunarodnog prava i odnosa formulisanih u povelji UN učine trajnim i univerzalnim za sve zemlje pri čemu je predložio da upravo ŠOS ima vodeću ulogu u velikim promenama koje se dešavaju u međunarodnom poretku. Usvojena tijeđinska deklaracija kao zaključak samita to najbolje odslikava: *„Države članice, potvrđujući svoju privrženost ciljevima i principima povelje ŠOS, nastaviće da deluju u skladu sa „Šangajskim duhom“, koji ovaploćuje uzajamno poverenje, uzajamnu korist, jednakost, uzajamne konsultacije, poštovanje kulturne raznolikosti i težnju za zajedničkim razvojem, i dosledno će produbljivati saradnju radi bezbednosti, stabilnosti i stabilnog razvoja regiona ŠOS.“* (Srbratstvo.rs) Time je ŠOS na velika vrata pokazao da je izrastao u veliku organizaciju i savez čiji značaj i

uticaj na međunarodne odnose daleko prevazilazi regionalni format. Ipak ne smemo se zavaravati da će doći do brzih promena u međunarodnom poretku i odnosima velikih sila bez obzira na evidentne uspehe saveza i udruživanja jer *“Politika stalnog traganja za mirom, koegzistencija i volja za saradnjom suprotstavljenih velikih sila uz povećanje poštovanja međunarodnih normi, uključujući i sve jače integracione procese i stvaranje moćnih saveza kakvi su ŠOS, ODKB, BRIKS i drugi, na žalost neće zaustaviti ni razvoj najsavremenijeg oružja ni tehnologije u funkciji primene sile, ni pripremu za nove ratove. Ti novi ratovi se samo menjaju kao i vojne doktrine i prilagođavaju se procesima kojima se svet kreće”*. (Šipovac, 2016b, str. 482)

ZAKLJUČAK

Zaključujemo da Rusija i Kina kao glavni nosioci Organizacije od kojih najvećim delom zavisi i politika njenog daljeg razvoja, putem ŠOS-a uspešno ostvaruju ključne ciljeve poput udružene borbe protiv terorizma i drugih oblika ekstremizama u regionu Centralne Azije, ali isto tako postepeno ostvaruju i sopstvene geopolitičke interese. Iako nemaju otvorenih pitanja, demografske i industrijske potrebe Kine za energentima bogatim Sibirom, konkurentsko nadmetanje za kontrolu nad resursima Centralne Azije, delimično različit odnos prema Indiji i Pakistanu – novim članicama organizacije, neka su od područja gde su ruski i kineski interesi suprotstavljeni. Međutim, značaj svetskih tema oko kojih dele čvrst stav poput međunarodnog principa suvereniteta, pravde, povelje UN i rešavanja sukoba mirnim putem za Rusiju i Kinu kao glavne nosioca integrativnih procesa i ne samo u ŠOS-u – daleko prevazilazi pomenute suprotne interese. Nesporan je pritom značaj zajedničkih geostrateških, geopolitičkih, svakako geoekonomskih interesa projekata Rusije i Kine, koji se prelamaju na svetskom nivou kao pritisak na dosadašnji globalni (neoliberalni) model u svim sferama: (geo)političkoj, bezbednosnoj, ekonomskoj, međunarodno-pravnoj, medijskoj, itd. Na primeru odlučnog stava

zauzetog u vezi sukoba u Siriji i insistiranju na nastavku pregovora sukobljenih strana putem UN-a ili međunarodnih mirnodopskih konferencija, podršci Iranu tokom 13-dnevnog rata sa Izraelom i rešavanju nuklearnog programa sprovedenim kroz odluke Saveta bezbednosti, odnosom prema Avganistanu i tranziciji vlasti koju je narod izabrao kao i sve većom listom značajnih regionalnih država (Saudijska Arabija, Turska, UAE, Egipat...) koje žele da postanu punopravni članovi organizacije i na kraju izbalansiranim i neutralnim pristupom u odnosu na aktuelni rat u Ukrajini, jasno se pokazao značaj konsenzusa velikih sila i doprinosa koji savezi poput ŠOS-a mogu da imaju za svetski mir u celini. Ma kako to paradoksalno zvučalo, izgleda da dok još uvek traje hegemoni nastup jedne sile i pokušaj rešavanja kriza jednostranim vojnim intervencijama uz prateći rizik rasta terorizma i preliivanja kriza u države ŠOS-a, Rusija i Kina će uz druge velike države članice organizacije, posebno Indiju, Pakistan i Iran danas, ali i Tursku i Saudijsku Arabiju sutra, sve svoje razlike i suprotstavljene interese, staviti u drugi plan, i time dati dodatni doprinos svetskom miru. Svaka od punopravnih članica ŠOS-a je našla kroz nivo integracija u organizaciji meru i interes da se s jedne strane ne odrekne sopstvenog suvereniteta, a s druge strane da kroz veliki i moćan savez lakše zaštiti postojeće i ostvari buduće interese.

U vremenu završetka pisanja rada (decembar 2025. godine) i nove politike SAD sa predsednikom Trampom na čelu kad se s jedne strane iskazuju javne aspiracije na pripajanje novih teritorija (Kanada, Island...) i uvode jednostrane visoke carine raznim državama i protekcionistički brane ekonomske pozicije SAD a s druge strane pretili ili već sprovodi vojnim intervencijama odmazdom raznim državama i entitetima (Palestina, Huti, Iran, Venecuela...), deluje da savez poput ŠOS kao integrisani sistem bezbednosti daje dodatnu sigurnost postojećim članicama i opravdava činjenicu zašto mnoge i veće i manje države žele da postanu njeni članovi.

Možemo zaključiti da ŠOS kao integrisani sistem bezbednosti i regionalna organizacija svojim postojanjem, radom i aktivnostima daje doprinos miru

ovog značajnog regiona a time i sveta u celini i potvrditi istraživačko pitanje-hipotezu: Da li Šangajska organizacija za saradnju kroz svoj način organizovanja, postavljene ciljeve, aktivnosti i odnose između država koje je čine može kao moderan i aktivan integrisani sistem bezbednosti da bude regionalni model udruživanja i delovanja kojim se otklanjaju pojedinačne suprotnosti između nacionalnih država i time ostvaruje doprinos globalnoj i kolektivnoj bezbednosti? Da li su razlozi za uspešnost ovakvog modela integrativnih procesa samo čisti pragmatizam i pravovremeni potezi u sprečavanju budućih posledica u neposrednom okruženju ili je u pitanju potpuni moralni politički i pravedni pristup na bazi poštovanja principa Povelje UN, svakako pokazaće vreme koje je pred nama. Imajući vidu dalje rusko-kinesko zbližavanje oko koncepta stvaranja Evorazijske ekonomske unije i učešća u kineskom mega projektu novog puta svile „Jedan pojas –jedan put” čini se da su dalje pozitivne integracije i jačanje odnosa ove dve sile za duže vreme nezaustavljiv proces. Novi veliki test koji sledi u godinama pred nama je svakako jačanje odnosa Rusije i SAD kroz uspostavljanje mira tj. završetak ukrajinske krize posredstvom Donalda Trampa koji je već u prvim mesecima svoga drugog mandata započeo da sprovodi ogromne geopolitičke promene, gde su neki novi regioni (Pacifik) dobili na globalnom značaju a neki izgubili viševjekovnu dominaciju (Evropa). Jačanje pozicije Indije i Pakistana u okviru ŠOS-a i njihovo ublažavanje međusobnih tenzija kroz organizaciju, stabilizacija prilika u Iranu i jačanje njegove pozicije u savezu, mogući prijem Turske i Saudijske Arabije, potencijalno i Egipta i Avganistana u punopravno članstvo ŠOS-a bi sve zajedno sa prethodno pomenutim moglo trajno da utiče na promenu bezbednosne, geoekonomske i geopolitičke situacije na Bliskom istoku, Centralnoj Aziji i Evroaziji uopšte a time i na dodatnu stabilizaciju prilika u međunarodnim odnosima, čemu cela planeta toliko teži.

REFERENCE

- Bžežinski, Z. (2001). Velika šahovska table. Podgorica: CID.
- Cvetković, N. V. (2010) Rizik, moć, zaštita: Uvođenje u nauke o bezbednosti. Beograd: Fakultet bezbednosti i Službeni glasnik.
- Đukic, S. (2011). Kraj SSSR-a i Rusija i novo rusko okruženje. Beograd: Službeni glasnik.
- Hantington S. (2000). Sukob civilizacija. Podgorica: CID.
- Keković, Z., & Dimitrijević R.I. (2017). Sistemi bezbednosti sa sistemom bezbednosti Republike Srbije. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Kilibarda, Z. & Mladenovic, M. (2011). Šangajska organizacija za saradnju. Vojno delo 63 (1). 24-40.
- Petrović, D. (2010) Geopolitika postsovjetskog prostora. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Novi Sad: Prometej.
- Primakov, J. (2010) Svet bez Rusije – čemu vodi politička kratkovidost, Beograd: Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti.
- Vilijams, D. P. (2012). Uvod u studije bezbednosti. Beograd: Fakultet bezbednosti i Službeni glasnik.
- Šipovac, J. (2016). PACIFIC: SCO vs ASEAN. Science and Society 2, 2016, Belgrade, 77-87.
- Šipovac, J. (2016a). Contemporaray Security Chalanges and New Security Paradigm. In Z. Ivanis, B. Babić & Komazec N. (Eds.) International Scientific and Professional Conference Safety and Crises Management – Theory and Practice: "Safety for Future" 2. Belgrade.
- Šipovac, J. (2016b) Svet danas: Međunarodni odnosi i teoretičari bezbednosti. U Nešković, S. (ur.) Jugoistočna Evropa i položaj Republike Srbije, Bezbednost u postmodernom ambijentu. Beograd: Centar za istraživanja nacionalne bezbednosti – Cesna B.

About SCO: The Shangai Cooperation Organisation. (2025, March 20). http://eng.sectSCO.org/about_sco/

Glavnaža zadača prezidenta. (2021, Februar 21) Nezavisnaža gazeta. http://www.ng.ru/politics/2012-02-21/1_mission.html

<https://www.cfr.org/podcasts/twenty-years-after-911-asian-powers-discuss-afghanistan-and-more>.

<https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/10/4/sta-biden-priprema-kineskom-zmaju>

<https://thediplomat.com/2017/06/its-official-india-and-pakistan-join-shanghai-cooperation-organization/>

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/southasiasource/experts-react-2021-shanghai-cooperation-organisation-sco-summit-in-tajikistan/>

<https://srbratstvo.rs/vladimir-krsljanin-unapredjenje-globalnog-upravljanja-i-mi/>

Jovan N. Šipovac

EDUCONS University, Sremska Kamenica

**SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION AS AN INTEGRATED
SECURITY SYSTEM****Abstract**

By founding the Shanghai Organization for Cooperation with the four interconnected predominantly Muslim states of Central Asia with which they share a common border, China and Russia showed geopolitical foresight back in the mid-1990s. Preventing the spillover of crises caused by Islamic fundamentalism on the Caucasus and the Caspian region, that is, on China's western border and the Uyghur province of Xinjiang, Russia and China simultaneously provided the prerequisites for the realization of the strategic goals of energy exploitation and distribution through a solid alliance and integration with the countries of the organization. By fighting for energy sources and oil and gas transport corridors, as well as privileged investments in the still weak planned economies of autocratic Central Asian regimes, China and Russia tied Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan more to themselves and to the Shanghai Organization. The common firm position in solving the Syrian and Iranian issues, the balanced position towards the war in Ukraine, joint military exercises and activities as a preparation for a possible response to the possible escalation of the crisis after the withdrawal of the allied forces from Afghanistan, the admission to full membership of India and Pakistan in 2017, Iran in 2023 and Belarus in 2024, as well as the announcement of the admission of many important partner states are confirmation that the SCO is playing a key role in the region and going to become an indispensable geopolitical player through whom the international relations of great powers with aspirations to the Asian region, especially its central part, will be conducted.

Keywords: SCO - Shanghai Cooperation Organization, alliances, international security, international relations, geostrategic interests, Central Asia